

СТАНОВИЩЕ

От проф. д.н. Иван Маразов, член на Научно жури, назначено със заповед на г-н Ректора на СУ ((РД 39-619/18.11.2022) за представената за защита дисертация на Ваня Младенова

Ставрева за получаване на научно-образателната степен ДОКТОР,

на тема: Антропоморфната пластика на късноенеолитните култури Варна, КГК VI, КСБ – възможности за интерпретация

1. Темата на дисертацията е актуална и важна не само от археологическо-историческа, но и от методологическа гледна точка. Представени са няколко интерпретационни възможности, чрез които да се разкрие по-сигурно семантиката на антропоморфните изображения от късния енеолит.
2. Задачата на труда е да предложи реконструкция както на обредната функция, така и на митологичния смисъл на антропоморфната пластика от късноенеолитните култури. Това е трудна задача, тъй като материалът се отнася до безписмена култура и не позволява сравнения и контрол с писмени извори. Още повече, че няма много обобщаващи огромния материал трудове.
3. За тази цел е събран и систематизиран материалът на три култури от Балканския полуостров, подложен е на формален стил и иконографски анализ, изведени са основни образи и теми, направен е и сравнителен анализ на разпространението, честотата и регионалните особености на идентифицираните образи и на контекстите на намирането. Така се изясняват общите и културно специфичните закономерности.
4. Избран е периодът на особено широко производство и функционално предназначение на антропоморфната пластика.
5. Работата е построена логично, което допълнително придава валидност на крайните реконструкции.
6. Прегледът на литературата по въпроса е направен обстойно и критично. Изведени са основните интерпретационни модели.
7. Събран е огромен материал, което осигурява по-голяма валидност на тълкуванията. Вътрешната класификация на материала помага за интерпретацията. Разграничени

са няколко устойчиви иконографски типа. Но те са само семиотични структури и не само те определят семантиката и функцията на фигурките.

8. Допълнително класификацията е артикулирана от контекста на находките, който изяснява функционалната насоченост на пластиката.
9. Антропоморфната пластика е поставена и в контекста на други типове артефакти, за да се установи общата функционална и семантична стойност на изкуството от тази епоха.
10. Същевременно правилно е посочено, че макар и да имат обща производствена база, култовата пластика се отличава като функция от керамиката, което изисква други критерии за класификация и различен тип анализ.
11. Пластиката е разгледана от аспектите на религията, магията и ритуала, т.е. в приложението ѝ в различни функционални полета.
12. От особен интерес е опитът да се разгледат фигурките от аспекта на колективната „Памет“, защото в нея се съхранява идентитетът на социалната група. Самият факт, че иконографията е твърде устойчива, подсказва високата роля на традицията в изкуството на това време.
13. От друга страна, „твърдата“ иконография е характерна за т.нар. „студени“ общества, с утвърдена, но не особено артикулирана социална структура и, съответно, с мироглед и идеология, които са устойчиви във времето.
14. Прави впечатление определянето на критериите при анализа на семантиката и функциите на антропоморфната пластика, което създава база за интерпретация: пол, деформации, както и на комуникационните средства: жеста и мимиката. Така са дефинирани няколко основни композиционни типа с различна семантика. Особено важни са жестовете: вдигнати, вдигнати към лицето, ухото или гърдите, или хоризонтално разположени ръце или ръце на корема. Тук бих препоръчал да се помисли, въз основа на сравнения с Чатал Хюйюк, дали вдигнатите ръце на женските фигури не бележат действието „раждане“. Също така и деформациите могат да се третират от гледна точка на фолклора, където имат положителни или отрицателни конотации, свързани с оценката на подобни персонажи от социалната среда. Изобразените върху някои фигури знаци също носят определен смисъл. Това

настояване върху значението е особено важно, тъй като обикновено всички тези особености се разглеждат като „декоративни“ елементи.

15. Методология. Естествено е при разкриване на миторитуалните аспекти на пластиката, създадена от безписмена култура, да се привличат сравнения от етнографски и фолклорен материал, магия, както и методологии на сравнителното религиознание, лингвистиката, изкуствознанието и културната антропология.
16. Отделен въпрос е дали в пластиката е представен един персонаж в различни хипостази или това са различни митологични образи. Съгласен съм с извода, че е напълно възможно един персонаж да е визуализиран по различен начин в зависимост от митологичните разкази, фолклорните наративи и истинските истории в социума.
17. Системният анализ на антропоморфната пластика води до изявяване на различия в отделните култури, което показва, че въпреки общите теми и образи, е съществувала и специфика във вярванията в отделните региони. Това се отнася и до пластиката, изработвана и функционирала в различните селища, т.е. тя не е била предмет на културен обмен.
18. Ритуалната функция на фигурите се изследва както в зависимост от иконографията, така и в сравнение с фолклорни обредни практики. Разбира се, „обредът се прави за плодородие“ е обяснение, което се дава, когато конкретният смисъл на дадения обред е вече позабравен. Напълно възможно е част от фигурките да са били във връзка с култа на предците. Приемам и връзката с магическите практики, в които често се ползват специално приготвени за тази цел фигурки и в много по-късни епохи. Възможно е фигурките с деформации да са били прилагани в лечебните ритуали, но може би не трябва да се пропуска и друг социален фактор – отношението на социума към подобни хора (напр. гърбавите носят щастие, лудите са божи избраници и т.н.). Начупването на фигурките е обреден акт, широко познат както в обредната система на по-късните епохи, така и във фолклора. Предположението, че фигурките биха могли да бъдат включвани в обреден ансамбъл е приемливо.
19. Социологическата интерпретация на пластиката изяснява не само нейната ритуална функция, но и митологичната ѝ семантика. Изработването на фигурки от скъп

материал несъмнено е белег на демонстрация на социален престиж. Изводът за привилегированата позиция на „седащите фигури“ се подкрепя и от по-късната иконография. Вероятно изглежда появата на „амулетите“ и апотропеите да отразява нарасналата несигурност в обществото както вътре в него, така и заради външна опасност.

20. Прецизното представяне на различните интерпретации на пластиката в археологическата литература в голяма степен помага да се изясни и собственият принос в дисертацията.
21. Приложеният каталог сам по себе си е приносен момент и помага за критичната оценка на анализите и изводите от тях.
22. Предложените изводи от изчерпателните анализи на различните иконографски типове са приемливи. От една страна, тази пластика е мултиритуална, а от друга, тя е полисемантична. Във всяко конкретно приложение на фигурките се разкрива и конкретното им значение в дадения контекст. Това обяснява „пестеливостта“ на образния строй на енеолитното изкуство.
23. Посочените от автора приноси на дисертацията са правилно дефинирани. Една малка неточност – Вилнюс е в Литва, а не в Латвия.
24. Като имам предвид достойнствата на предложения труд, смелостта, подкрепена със солидна методология, в поставянето и разрешаването на проблемите, си позволявам да препоръчам на уважаваната комисия да оцени високо приносите на дисертационния труд на Ваня Ставрева и да ѝ присъди научно-образователната степен „доктор“.

03.02. 2023

С уважение:

(проф. д.н. Иван Маразов)